

ПОРТРЕТ ДОСИТЕЈЕВ ЗАПРЉАН ДОСИТЕЈЕВШТИНОМ

Ђорђе Ј. Јанић, *Досићеј и досићејевштина*, Српска књижевна задруга, Београд 2014

Ђорђе Ј. Јанић је своје истраживање рецепције Доситејевог односа према православљу у црквеној периодици оправдао жељом да побије стереотип о Доситеју као њеном противнику и атеисти и дошао је до тога да треба одбацили идеолошки мит о негативном односу Цркве према Доситеју и његовом делу. Доситејева критика била је критика стања у Цркви, а он је у духу јозефинистичких реформи био критичар духовног и моралног стања унутар те верске институције.

Истраживањем је, према Јанићевој напомени, обухваћена црквена периодика од краја XIX столећа до 2002. године. Почев од обимнијег чланка Павла Швабића „Доситеј Обрадовић и његов значај у духовном препорођају Срба”, па до студије „Доситеј Обрадовић у књижевности и периодици Српске православне цркве” Драгана Суботића, аутор је навео низ чланака који су се на различите начине односили према овој проблематици. Међу најзначајнијима нашли су се прилози Андре Гавриловића, Тихомира Остојића, владике Николаја Велимировића, Владимира Вујића, проте Алексе Илкића, епископа Иринеја Ћирића, Димитрија Руварца, Радослава М. Грујића, Данила Вуловића, Јована Рапајића (Црнорисца Дамјана), Мите Костића, Јована Савковића, Амфилохија Радовића.

Укратко, Швабић је заобилазио замерке о Доситејевој критици црквеног живота у XVIII столећу и није помињао Светог Саву; Гавриловић је указао на развој Доситејевог односа према Цркви и човека према религији; владика Николај Доситеја је суочио са Његошем: „Доситеј је побожан јер верује у Бога, Његош – религиозан јер је својим умом и срцем религиран с Богом”; Алекса Илкић критиковао је Патријаршију у Сремским Карловцима јер није званично прославила стогодишњицу од смрти Доситеја, а то „није у интересу Српства”; према владика Иринеју, Доситеј није био атеиста већ под утицајем пантеистичких и деистичких идеја; епископ Иринеј је покушао да растумачи богословске ставове српског просветитеља; Димитрије Руварац извршио је преглед покушаја унутар Цркве и изван ње, да се спрече, забране, или чак спале Доситејева дела; Грујић је повезивањем литургије са читањем Доситејевих дела указао на то колико је Доситеј ушао у колективну свест Срба и потврдио да није било прогањања Доситеја и његовог дела од стране Цркве; комунисти су расправу о Доситеју интерпретирали као сукоб клерикализма и антиклерикализма, а с тим у вези Вуловић је говорио о Светом Сави као праоцу југословенства, а о Доситеју као о оснивачу

модерног, секуларног друштва, што је припремило терен за антидоситејство у православним верским круговима; Црноризац Дамјан прави разлику између Доситеја и доситејевштине као нечег што је разбијало и разбија српску духовност, тј. светосавље као њен вековни облик: „док Доситеј значи једно умерено грађанско хришћанство, доситејевштина одбацује хришћанство“; за разлику од њега, Димитрије Калезић изједначава доситејство и доситејевштину, а Доситејеву улогу у култури и духовном животу Срба одређује као макијавелистичку; Стефан Илкић указује на то да Доситеј никада није напустио монашки завет, а Владета Јеротић исказује наклоност према „монаху у свету“; Мита Костић и Јован Савковић полемишу о Доситеју као масону; Божидар Мијач даје преглед имена људи из цркве који су писали о Доситеју, док се чланак Јована Дајковића, где се Доситеј представља као „милитантан антирелигиозни борац“ и „плитак дух“, може сматрати провокацијом; Амфилохије Радовић учитава ствари којих у Доситејевом делу нема, проглашава га изразитим деистом и масоном који „не осуђује римокатоличко хараће и аплаудира антиправославним реформама из доба терезијанизма и јозефинизма“, а Коста Милутиновић интерпретира однос Доситеја према религији у марксистичком кључу.

Прегледну студију о Доситеју Ђорђе Ј. Јанић завршио је кратким закључком према којем је стереотип о Доситеју као противнику православља подривен, те да деловања Цркве према Доситеју није било, изузев у случајевима оглашавања патријарха Антима V, Евгенија Јовановића, Његоша, Дајковића, Амфилохија Радовића, епископа Атанасија, Димитрија Калезића и донекле Јована Рапајића. Јанић добро познаје црквену периодику и у погледу полазишних намера и завршних резултата одговорио је на истраживачки задатак који је поставио. Оно што, међутим, нарушава постигнуће књиге *Доситеј и доситејевштина* јесу како техничке примедбе, тако и термилошке нејасности, те поједини пропусти.

Књига, наиме, није сегментрана на поглавља или целине (ако изуземо поједине одељке одвојене звездицама), што унеколико отежава сналажење у читању и ствара потребу да читалац сам именује сегменте, не би ли стекао адекватан увид у токове књиге. У том смислу, а имајући у виду не толико импозантан опсег литературе и домете истраживања, можда би за саму студију било боље да је написана у виду језгровитог, концизнијег и надасве корисног чланка, а не засебне публикације. Поред осталог, постоји и пропуст издавача/лектора у погледу збрке у страницама и штампарских грешака, али донекле и одговорности када је реч о навођењу библиографских јединица, будући да је првостепена одговорност на самом аутору. Нажалост, добар део библиографских јединица је непотпун или је нејасно на шта се односи, тако да је била нужна неретка провера референци, што је довело до запажања нових пропуста.

Примера ради, Јанић наводи да је истраживањем обухваћена грађа до 2002. године, а чланак Драгана Суботића, последњи у прегледном низу, који је штампан у зборнику *Живот и дело Доситеја Обрадовића*, за који се не наводи ни ко га је уредио, нити када и где је објављен, изашао је из штампе године 2000. Такође, Григориј Петров, аутор књиге *Доситојевски и доситојевштина* (1923) није преминуо 1924. већ 1925. године, док се термини „писац” и „научник” као и „чланак” и „дело” не могу употребљавати као синоними („каснији писци који су се бавили Доситејем и његовим односом према хришћанској цркви и хришћанству уопште без обзира на своје теистичке или атеистичке ставове ову књигу [*Доситеј Обрадовић у Хойову Тихомира Остојића*] не помињу”). И нај-последње, да поменемо и коментар Ђорђа Ј. Јанића о Стефану Илкићу, који је као прилог прослави 150-годишњице Доситејеве смрти написао чланак „Доситејева прослава и калуђерство” за *Весник*, а године 1911. поводом стогодишњице од смрти Доситеја објавио је истоимени чланак у тринаестом броју сомборског листа за народне потребе и интересе – *Слоџа*: „Занимљиво би било упоредити оба истоимена текста, ако се до листа 'Слога' може доћи”. Зачуђујућа је ова опаска, утолико што је сомборска *Слоџа* (1905–1914) доступна како у Библиотеци Матице српске (залиха: 1906–1912, сигнатура: 11790), тако и у Народној библиотеци Србије (залиха: 1906–1913, сигнатура: п 2563) и, логично, у завичајном фонду Градске библиотеке „Карло Бијелички” у Сомбору (сви бројеви, сигнатура: N F 5).

Након не тако неозбиљних замерки, вреди поменути и идејно решење за корице, које су са становишта тематике Јанићеве књиге посве занимљиве, а за шта се побринуо Бранислав Степанов. Половина Доситејевог портрета (рад Уроша Предића) представљена је аутентично, а друга половина је „профанизована”, огребана и малко запрљана у духу доситејевштине. И иако је студија Ђорђа Ј. Јанића корисна и представља резултат драгоценог прегалаштва, није незапрљана извесним пропустима, баш попут овог портрета са корица.

Јелена МАРИЋЕВИЋ